

legyenek diplomásaink, és pont azért, mert nincsenek mindenhol, mert mutatóban vannak, ezért nem adunk teret ezeknek a fiataloknak dolgozni, merthogy azonnal fontos helyekre tesszük őket. Ezért az a fajta munka, ami kell ahhoz, hogy megerősödjön, hogy ő jól csinálja és ha úgy tetszik, létráról létrára jusson följebb, az nincsen hiszen

azonnal feltesszük a felső polcra őket.” (84. old.) Végezetül előfordult olyan is, aki azt sérelmezte, hogy azért, mert cigánynak született, miért kell mindig a cigánysággal foglalkoznia, és értetlenül állt azzal szemben is, hogy származásának miért is kéne legitimálnia szakmai jártasságát.

Szále László

Muzsikus cigányok – zene és bona

Cigányzenészek harca a két világháború közötti Magyarországon.

Szerk. Hajnáczy Tamás. Budapest: Gondolat Kiadó, 2019.

A modern világ sok régi szakma alól kihúzta a talajt, de talán egyiké sem volt olyan drámai feleslegessé válás, mint a muzsikus cigányoké. Ők amúgy is a magyar társadalom egyik legérdekesebb csoportja. Jó ideje az az egyik fő jellemzőjük, hogy tudnak valamit, amire nincs szükség. Szakmájuk van, hivatásuk van, de a többség nem tud megélni belőle. Jellemzőjük még, hogy roma és magyar identitásuk egyformán erős. Önmeghatározásuk: romungro. Ezzel is megkülönböztetve magukat a többi roma csoporttól s a magyaroktól is. Azt a zenét pedig, amellyel hírüket, népszerűségüket szerezték, a világon mindenütt cigányzenének hívják, miközben az valójában magyar zene, ahogy Bartók nevezte: népies magyar műzene.

Róluk jelent meg egy látszólag száraz, unalmas, valójában igen érdekes könyv. Száraz, amennyiben forráskiadvány: törvény- és rendeletszövegek, jegyzőkönyvek, beadványok, kiáltványok, névsorok, beszédek, viták, cikkek vannak benne. Pusztán tények, adatok. Ám e szövegek nagy részének – különösen a beszédeknek, cikkeknek – nem a tartalma a tény, hanem a léte: ekkor és ekkor jelent meg, vagy ezen és ezen a közgyűlésen mondták el. Ilyen értelemben a vélemény is tény, amennyiben elhangzott vagy kinyomtatták. Ekképpen pedig egyáltalán nem unalmasak,

ellenkezőleg: rendkívül színes és érdekes képet rajzolnak föl a cigányság életviszonyairól és a cigányzenészek két világháború közötti küzdelmeiről – az elismerésért, a munkáért, a megélhetésért.

Tanulságos lehet mindenki számára, akit a muzsikus cigányság élete érdekel, ugyanakkor nélkülözhetetlen forráskiadvány a cigányzenével és -zenészekkel foglalkozó írók és kutatók számára, bár csak húsz év anyagát dolgozza fel.

A kötetet Hajnáczy Tamás szerkesztette. A fiatal kutató azzal hívta fel magára a figyelmet az elmúlt években, hogy mellőzi a – cigány témában oly gyakori – harcos-publicisztikus megközelítést, s terepmunkával, a történeti források összegyűjtésével, közreadásával igyekszik hozzájárulni a romakérdés össztársadalmi megoldásának megalapozásához. Bevezető tanulmánya tömör összefoglalást ad a Magyar Cigányzenészek Országos Egyesületének harcairól, melyek mindig a megbecsülés és a megélhetés körül forognak. Mint mindig, mindenhol a cigányság sok évszázados történetében.

Perlekedik az Egyesület a hivatalokkal a számukra kedvezőbb rendeletekért, s hogy hatósági védelmet kapjanak az ízlésrontó idegen és kontár invázióval szemben. Harcol a Rádióval a méltóbb közvetítési díjakért, és állandó

hadban áll a riválisokkal – a dzsesszbandekkel, a munkás- és parasztzenekarokkal, hogy azok ne vehessék el a kenyerüket. Akárcsak a munkaadókkal – vendéglősökkel, kávéház-tulajdonosokkal – ugyancsak a tisztességesebb fizetségért. Végül, sokszor egymással is veszekszenek: kiscigányok a prímásokkal, prímások a prímásokkal – a tányérpénzről és az igazságosabb jövedelemelosztásról.

A muzsikás cigányok külön kasztot képviselnek a roma társadalmon belül. Elsősorban azzal, hogy különleges és magasrendű tudásnak vannak a birtokában. Bár a Zsidó Kiválóságok Háza kapcsán kialakult ÉS-beli vita (György Péter v. Gerő András) után félek ilyesmit szóba hozni, hátha egy népcsoportról jót mondani is rasszizmus. Mégis mondom: nem ismerek még egy olyan létező és jól körülhatárolható népcsoportot, amely egy adott képesség dolgában ennyi tehetséget tudna felmutatni, mint a muzsikás cigányság a zenében. Persze, nyilván nemcsak a tehetség a titok, hanem legalább annyira a tanulás, amit az apák kisgyerekkoruktól kezdve adnak át – sokszor nem éppen pízsi módszerekkel – fiaiknak. Bizonyosan azzal a szándékkal, hogy a vonóval együtt kenyeret is adjanak a kezükbe.

Ez rendben is volna, hisz ki vitatná, hogy a cigányság felemelkedésének a kulcsa a tanulás. Ami később munkát, megélhetést jelent. Ám a muzsikás cigányokra ez mintha mégsem lenne teljesen igaz. Hiába tanultak, hiába tudnak...

Mérhetetlen igazságtalansága a sorsnak és az ún. fejlődésnek, modernizációnak, ha egy ilyen minőségű tudás, képesség értékét veszti. Pontosan abban az érték megmarad, csak megcsappan rá a kereslet, így nem lehet eladni. A falusi cigányságot is elérte – még hamarabb – ugyanez: a gyáripar, az eldobható sorozattermékek, a beton, a műanyag világában „kimegy” az idő a cigány mesterségek alól: a vályogvetők, kosárfonók, teknővájók, köszörűsök, szegkovácsok sokszor bámulatos tudása semmibe vész.

Vélem, ezt önmagában sem könnyű megemészteni, ám a cigányzenészek valaha nagyon magasan voltak. A legenda szerint játszottak már Beatrice királyné szórakoztatására, Rákóczi kurucainak, a reformkorban pedig az első nagy aranykorát élte át a cigányzene. Maga Liszt

Ferenc vagy Berzsenyi is lelkesedett értük. A modern magyar nemzetállam kialakulása idején rendkívül népszerű volt ez a szórakoztató zene, ami cigányzene néven később egész Európát meghódította Párizstól a cári udvarig. Ez a zene sok mindent tudott: sírni, vigadni, táncoltatni, daloltatni, katonát toborozni – egészen a nemzeti érzés ébresztéséig. A legjobb zenekarok ott voltak az arisztokrácia kastélyai-ban, nemesi kúriákban, polgári szalonokban, mindenütt. Ott voltak a '48–49-es szabadságharcban, ha jól tudom, a mai viseletük is a honvéd egyenruhát idézi, s a prímásnak azért lett kék a lajbija, hogy a csatatéren a zenészeket meg lehessen különböztetni a harcoló katonáktól.

A második aranykor a kiegyezés és az első háború közötti időszak, ami az országnak is egyik legjobb, legtermékenyebb időszaka volt. Azt mondhatjuk általában: amikor az országnak jól ment, valamivel jobban ment a cigányságnak is, ha viszont válság volt, az először és legjobban a cigányságot sújtotta.

A két világháború közötti időszakban volt föllendítő és lehúzó erő egyaránt. A Trianon utáni letargiában a cigányzene alkalmas volt fölidézni és kísérni a gyászt, a fájdalmat, a dacot, a csak azért is érzést. A zenekarok működését a hatalom is pártolta, hiszen az irredenta remény ébrentartásában nagy szerepet tulajdonítottak a cigányzenének.

A lehúzó erő pedig elsősorban a konkurenciák megjelenésében öltött testet, meg az ízlés, a divat, a szokások megváltozásában. A dzsessz elleni föllépések, fölszólamlások mai füllel már anakronisztikusnak és komikusan hatnak, hiszen nyilvánvalóan nem volt igazuk, hogy az nem zene, csak primitív zörej, értéktelen nyugati mótely.

Tulajdonképpen a cigányzene önvédelme érdekében hozták létre 1923-ban a Magyar Cigányzenészek Országos Egyesületét, mely sok jó törekvésnek volt kiindulópontja, de az összkép, ami megmarad a közgyűlési jegyzőkönyvek olvasásakor, az a végeérhetetlen viták, veszekedések sora. Az embernek óhatatlanul a Brexit-kálvária jut eszébe. Vagyis: ha valamire nem tudjuk a megoldást, az terméketlen és végeérhetetlen vitákat szül nemcsak a cigány egyesületben, hanem a modern demokrácia bölcsőjében,

a sokáig példakép angol parlamentben is. A múlt századelőn a konkurencia megjelenésekor a cigányzenészek első reakciója az volt, hogy be kéne tiltani a dzsesszt, a második az, hogy csak úgy lehessen dzsesszbandet alkalmazni, ha ugyanannyi időben cigányzene is szól. A következő lépés már építőbb jellegű volt: nem a mások zenéjét kell leszólni, hanem a sajátunkat magasabb szintre emelni. Ennek jegyében született meg az Egyesület egyik legnagyobb eredménye: az 1929-ben létrehozott Bihari János Zeneiskola, mely a korabeli tudósítások szerint a világ első cigányzenész iskolája volt. Alapelve: a cigányság a mai viszonyok között csak úgy boldogulhat, ha tanul. Tegyük hozzá: nem mindegy, hogy mit tanul.

A dzsessz elleni harc utolsó fázisa már nem is

küzdelem volt, hanem a lehető legjobb megoldás: megtanulni és játszani a dzsesszt s a korabeli szórakoztató tánczenét. Ez az út nagy sikerhez vezetett. Nem véletlen, hogy világhírű dzsesszzenészeink többsége roma származású, hiszen a cigányzenének és a dzsessznek egyaránt az improvizáció a lelke. De ez inkább már háború utáni jelenség. Miként a klasszikus zene élvonalában való megjelenésük is.

A muzsikus cigányság története és ez a könyv is azt bizonyítja, hogy mindig volt valami aránytalanság, egyensúlytalanság – amit ők adtak, az mindig többet ért, mint amennyit kaptak érte. Harcaik többnyire kudarcra ítélt harcok voltak. És mindig rajtuk – vagy rajtuk is – csattant az ostor, legyen bármi az ok: világháború, világválság vagy akár rendszerváltás.